

כ"ה תשרי תשע"ו, 8.10.2015

גיליון מס' 478

פרשת בראשית

ההתפתחות במשנתו של הרב קוק ביחס לתורת ההתפתחות*

מאת הרב מרדכי ורדי, קיבוץ ראש צורים

הרב קוק מתייחס פעמים מספר לשאלת הסתירה בין תיאור הבריאה וגיל העולם על פי פסוקי בראשית, לבין המחקר המדעי. נראה שהרב קוק עצמו עבר תהליך בגישתו אל הנושא.

בפעם הראשונה הוא נשאל על כך בשנת תרס"ו על ידי תלמידו משה זיידל ומהתשובה שמופיעה באגרותיו (חלק א סי' צ"א) ניתן להבין שהשאלה נגעה לסתירה בין הממצאים המדעיים המונים מיליוני שנים לעולם, לבין היהדות המונה כחמשת אלפים בלבד. בתחילה הרב קוק דוחה את הסתירה בהתבסס על דברי המדרש שהקב"ה היה בורא עולמות ומחריבן – כלומר שהיו כמה טיוטות של העולם לפני שהתגבש, אולם בהמשך הרב מוכן לבחון גם את תורת ההתפתחות ואינו רואה בה סתירה: התורה מסרה את תיאור הבריאה באופן סתום פיוטי ומוצפן כדי למנוע מן האדם אינפורמציה שאינה מתאימה לשלב התפתחותו – ולכן התיאור הוא פתוח ומאפשר לאדם להתפתח לגלות בו רבדים של עומק ואמת. כדוגמה לכך הרב מתאר מה היה נגרם למין האנושי אילו נודע לאדם הפרימיטיבי שהעולם הוא עגול ונמצא בתנועה מתמדת. התפתחותו היתה נבלמת, הוא לא היה מעז לבנות לגובה מחשש לחוסר יציבות, וכיוצא באלה חרדות שהיו נגרמות לו. לכן התורה הסתירה את האמת ההיסטורית כדי לאפשר לאדם להסתגל לעובדות לפי הקצב שלו המתבטא בגילויים המדעיים והפילוסופיים.

באגרת נוספת (ח"א קל"ד) הרב מציע לזיידל להתייחס אל סיפור גן העדן לא כתיאור היסטורי אלא כמיתוס שנועד לקבע בתודעת המין האנושי את העיקרון שהכל תלוי בהכרעות המוסריות שלו. אם יהיה נאמן לרצון האל, יזכה לכל הטוב המסומל בגן עדן, ואם יבחר ללכת אחרי הרוע הוא עלול לאבד הכל ולחיות חיי צער וייסורים. המסר הוא העיקר ולא השאלה ההיסטורית – עובדתית. במובן זה ניתן לומר שלפעמים לטווח הארוך אי דיוקים עובדתיים יכולים לחשוף אמת הרבה יותר חזקה מאשר ההצמדות לנתונים ועובדות כהווייתן.

בשתי האגרות הרב קוק עדיין מעדיף לדחות את תורת ההתפתחות ולקבל את תיאורית "בורא עולמות ומחריבן" יחד עם זאת הוא מסמן דרך להתמודדות עקרונית עם סתירות בין דת ומדע: לא להתעמת ולא לשלול תיאוריה מדעית רק משום שאיננה מתיישבת עם החשיבה הדתית המסורתית, להשתדל להכיל כל רעיון חדש שהמדע מגלה במחקריו ולבנות את בסיס הדת על גבי החידוש המדעי. במובן זה דברי הרב קוק עומדים כריאקציה לתגובה הנוצרית שרדפה את המדענים שהעמידו תיאוריות הסותרות לכאורה את הסיפור הדתי (כמו החידוש של גלילאו על הארץ הסובבת סביב השמש) ובכך חנקה את התפתחות המדע וגם שמה את עצמה ללעג וקלס כאשר התבררו העובדות המדעיות.

באורות הקודש משתנה הטון של הרא"ה קוק בסוגיה זו (חלק ב עמ' תקמ"ב). הרב טוען שתורת ההתפתחות היתה ידועה ליחידי סגולה כבר שנים רבות אך לדבריו הבעיה היא הקושי של ההמונים לקבל את העובדה שהעולם התפתח בהדרגה. צורת החשיבה הדתית הרגילה מעדיפה לייחס לא-לוהים התערבות בולטת בעולם הן ביצירתו והן בהשגחה פרטית. לטענתו יודעי סוד (מקובלים, מיסטיקנים) מאז ומעולם ידעו שהעולם עבר השתלשלות הדרגתית והתפתח באופן רציף ולא באמירה

אלוהית המפעילה את הכל ביש מאיין. הרב קוק רואה עדיפות דתית רוחנית יהודית דווקא בתורת ההתפתחות: "העולם מוכרח הוא לבא לידי תשובה שלמה. אין העולם דבר עומד על מצב אחד כי-אם הולך הוא ומתפתח, וההתפתחות האמתית השלמה מוכרחת היא להביא לו את הבריאות הגמורה החומרית והרוחנית, והיא תביא את אור חיי התשובה עמה" (את"ש ה,ג).

הרחבת עקרון ההתפתחות מהמישור הפיזי למישור הרוחני לא רק שאינה כרוכה בנסיון לחמוק מן התיאוריה הזו, אלא אף מזמינה את המאמין האינטליגנטי והרוחני לאמצה ולהפיץ אותה. בשמונה קבצים (חלק א תקצ"ד) הרב קוק צועד צעד נוסף ומציע פרשות חדשה לסיפור האדם הראשון בגן עדן לאור תורת ההתפתחות: "להשוות סיפור מעשה בראשית עם החקירות האחרונות הוא דבר נכבד... הודיע הכתוב שקדושת המשפחה קדם להבושה הנימוסית בזמן, וכן במעלה, שאחר ההתעוררות מהתרדמה הוחלט דבר זאת הפעם, ומכל מקום היו שניהם ערומים ולא יתבוששו. ולמדנו שלא רק עבירה נמוסית היא פרצת העריות, שפורצים בה כשאין רואה, ועין נואף שמרה נשף, אלא דבר עמוק, מוטבע בשורש נשמתו של אדם, שחוטאו חומס נפשו, והפורש מהם נקרא קדוש בעצם". את ששת הימים הרב מפרש כשש תקופות. את קריאת השמות לבעלי החיים הוא מפרש כהתפתחות ההכרה האנושית להרגיש שהוא שונה מבעלי החיים. את התיאור "ולאדם לא מצא עזר כנגדו" (בראשית ב' כ') מפרש הרב כהתפתחות הצורך במשפחה קבועה להבדיל מן המצב הראשוני של האדם הפרימיטיבי שקיים צורת חיים של הזדווגות אקראית עם נקבה מזדמנת. בפרשנות זו יש מהלך נועז המאפשר לדרוש את פרשת בראשית כפרשה סתומה שכלל איננה מדברת באותה שפה של המדע החוקר את ההיסטוריה ואת העובדות. ומעתה כל השאלה של סתירה בין דת ומדע איננה רלוונטית בהקשר הזה.

מעבר לתשובה עניינית על שאלת הסתירה בין התורה למדע בעניין גיל העולם יש בדברי הרב קוק הצבת עקרונות יסוד בנוגע להתמודדות עם שאלות בענייני אמונה באופן כללי. ועיקר הדבר הוא לא להיכנס באופן אוטומטי לאפולוגטיקה מן הסוג שחוסם את אופק המחשבה.

הרב קוק קורא לדת להשתחרר מכבלי המדע הכובל את הדת בתבניות חשיבה המסרסות את היכולות הרוחניות שקשורות בהגיונות המשוחררים מרציונאליזם הדבק בעובדות ובתבניות חשיבה מצומצמות – תוצר מוגבל של המין האנושי שמנוע מן התנופה של רוח הקודש וההשראה של החכמה האלוהית. ההפרדה בין דת ומדע אם כן תעשה טוב לכל הצדדים גם הדת וגם המדע ירוויחו.

הרב מרדכי ורדי יליד 1958 (תש"ח), רב הישוב ראש צורים מאז תש"ס, ראש בית המדרש וראש מגמת תסריטאות בביה"ס לקולנוע 'מעלה'.

* מתוך הספר "מראש צורים אראנו – עיונים בפרשיות השבוע פרי קהילת ראש צורים", עיונים בפרשות השבוע שנכתבו ע"י חברי הקיבוץ ותושביו לשנת הארבעים של הקיבוץ.

דף פרשת שבוע של הקיבוץ הדתי באתר הקיבוץ הדתי: www.kdati.org.il/parashat/hashavua.htm
כדי לקבל את הדף כל שבוע בדואר אלקטרוני, יש לשלוח הודעה אל: webmaster@kdati.org.il
ולרשום subscribe בשורת הנושא. כדי להפסיק, יש לכתוב unsubscribe בשורת הנושא.
תגובות למאמרים וכן הצעות לכתוב מאמרים, יש לשלוח אל: amudim@kdati.org.il
אתר האינטרנט של הקיבוץ הדתי: www.kdati.org.il